

Анотація

Нове розуміння якості освіти актуалізує проблему становлення творчої особистості учителя, яка стала однією із визначальних у розвитку сучасної психолого-педагогічної думки. У статті представлено результати теоретико-методологічного дослідження процесу становлення творчої особистості учителя в умовах розвиваючого освітнього середовища. В якості методологічної основи запропоновано сукупність підходів, які дозволяють визначити стратегію розв'язання актуальних проблем навчання дорослих з позицій сучасної освітньої парадигми і вимог соціокультурної ситуації.

Аннотация

Новое понимание качества образования актуализирует проблему становления творческой личности учителя, которая занимает главенствующее место в развитии психолого-педагогической мысли. В статье представлено результаты теоретико-методологического исследования процесса становления творческой личности в условиях развивающей образовательной среды. В качестве методологической основы предлагается совокупность подходов, которые позволяют определить стратегию разрешения актуальных проблем обучения взрослых с позиций современной образовательной парадигмы и требований социокультурной ситуации.

Подано до редакції 11.03.2009.

© 2009

Мільто Л.О.

СУТІСНІ ОЗНАКИ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Головна мета корінної перебудови системи освіти у ВНПЗ вдосконалення навчально-виховного процесу полягає у формуванні творчої особистості майбутнього вчителя. В процесі підготовки до професійної діяльності студенти не тільки повинні здобувати професійні знання, але й готуватися стати творчою індивідуальністю в професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Психолого-педагогічні проблеми творчої особистості та індивідуальності розглядаються в роботах, присвячених творчості вчителя, його особистості й діяльності (В.І.Андреев, Д.Б.Богоявленська, Н.В.Кузьміна, В.А.Кан-Калик, М.О.Лазарев, М.Д.Никандров, Н.Г.Осухова, М.М.Поташник, Н.Ю.Посталюк, С.О.Сисоєва, В.О.Сластьонін, І.Ф.Харламов та ін.).

Формулювання цілей статті... Метою статті є визначення сутнісних ознак творчої індивідуальності вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження... Особливого значення набуває термін "індивідуальність" коли він вживається поряд зі поняттям "творчість". Творчість, у першу чергу, нас цікавить як властивість особистості у розумінні "творчеськість", "креативність".

Найбільш узагальнено поняття творчої особистості розглядається у працях В.І.Андреева, який трактує її як тип особистості для якої характерна стійка, високого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, творчі здібностей, які дозволяють творчій особистості досягти прогресивних, соціально й особистісно значимих творчих результатів діяльності. Таким чином, термін "творча індивідуальність" підкреслює не тільки наявність індивідуальності як якості, рівня розвитку особистості, але й прояв цієї індивідуальності у творчій активності й об'єктивно значимому творчому результаті в певній області людської діяльності. Якщо індивідуальність це якість особистості, то креативність – сутнісна ознака конкретної індивідуальності, яка проявляється в певних видах діяльності.

Ми розглядаємо креативність як якість особистості, що включає в себе творчу мотивацію і творчі здібності, які дозволяють досягти бажаного продуктивного результату і, в першу чергу, це інтелектуальні й вольові здібності, а потім весь комплекс психічних процесів і станів, що забезпечують успішність дій. Тому креативність як властивість, що поєднує багато якостей особистості є однією з важливих характеристик творчої індивідуальності. У широкому розумінні творчою індивідуальністю можна вважати зрілу людину з багатим внутрішнім миром, яка сформувала власну систему цінностей і має цільне ядро. Риси її характеру обумовлюють автономність, активність, своєрідність й оригінальність всіх її проявів, а також стійку творчу спрямованість, що проявляється в об'єктивно значимих результатах творчості.

В науковій літературі можна навести багато прикладів прямого ототожнення індивідуальності й творчості. На думку Н.Ф.Вишнякової розвиток в особистості індивідуального відбувається прямо пропорційно вдосконалюванню в ній творця, тобто чим більше в ній індивідуального й неповторного, тим більше вона досконала. Подібну точку зору розділяє й Е.Л.Яковлева, яка вважає, що реалізація людиною своєї індивідуальності є проявом творчеськості й здійснюється через емоційні реакції й емоційний стан людини.

Ми сконцентруємо увагу на відносній самостійності цих особистісних якостей. Індивідуальність – це внутрішня характеристика людини, у властивості якої може й не входити активне відношення до зовнішнього миру, воно може бути відсутнє або бути спрямовано тільки на самого себе. Творчеськість як якість особистості

означає активну життєву позицію. Творча індивідуальність людини – це яскравий прояв її особистості. Креативність особистості проявляється не тільки в її внутрішніх якостях, але й у продуктах її діяльності. На підставі вищевикладеного можна зробити принципові висновки, що розглядаючи феномен творчої індивідуальності, варто спочатку визначити ознаки індивідуальності й креативності особистості та з'ясувати чи входить креативність до змісту індивідуальності.

Розглядати явище творчої індивідуальності, що проявляється в певній діяльності, варто вивчати цей феномен у тих суб'єктів, у яких вже виявилися творчі якості. Звичайно, кожна особистість певною мірою має творчу індивідуальність, але для формування творчої особистості вчителя нам важливі ті, хто творче реалізував свою індивідуальність в професійній діяльності, однієї з характеристик якої є творчість.

Дослідники відзначають, що творча індивідуальність, з одного боку, завжди прагне до актуалізації свого потенціалу, з іншого – завжди постійно сама внаслідок цього змінюється, розвивається. Відзначається й наявність високих духовних, а не прагматичних мотивів творчості. Саме прагнення до самореалізації, до чогось вищого виділяє творчу індивідуальність серед інших людей. Це прагнення сформульовано А.Маслоу як самоактуалізація. На думку вченого, самоактуалізовані люди усі без винятку залучені до справу, вони віддані цієї справі, що є свого роду покликанням.

На думку більшості науковців, індивідуальний профіль особистості проявляється в *креативності*: винахідливості, оригінальності, творчій уяві, продуктивному мисленні, інтуїції, емпатії, культурі почуттів і натхненні; *інтегративно-особистісних особливостях*: психолого-педагогічному таланті, обдарованості, інтелектуальній ініціативі, самостійності, самокритичності, кмітливості, комунікативних здатностях, імпровізаційно-варіативних творчих особливостях, динамізмі особистості.

Ядром творчої індивідуальності є *продуктивна самосвідомість*, що припускає усвідомлення власної неповторності при порівнянні себе з іншими; сукупність креативних проявів особистості; цілісність і гармонійність особистості; динамічність і неперервність процесу власного саморозвитку особистості й становлення її як творця; створення своєї індивідуальності з метою оригінального самовираження; самоствердження особистості й усвідомлення власної компетентності; самореалізація творця й усвідомлення власної значимості в особистісному й соціальному аспектах.

Важливою ознакою творчої індивідуальності є *автономність* творчості, яка проявляється як опора особистості на себе, а не на правила, вимоги і оцінки ззовні, як опір підказкам і спробам змусити діяти в супереч ідеї і ціннісних орієнтації особистості. Крім цього треба наголосити на автономності як основної умови спрямованості особистості на народження нових ідей, пошуків рішення проблеми з нуля, тому людину можна охарактеризувати як творчу індивідуальність у тому випадку якщо вона діє як самостійний суб'єкт діяльності.

Психологи вказують на неповторність творчої діяльності кожної особистості, а творчість розглядають не тільки як створення нового, але як найважливіший механізм розвитку самого творця. З точки зору внутрішнього змісту творча індивідуальність розкривається як унікальність, обумовлена своєрідним внутрішнім світом, особливим баченням навколишньої дійсності. Виходячи із зовнішньої сторони, творча індивідуальність виявляється як оригінальна особистість, несхожа на інших людей у всіх проявах своїх рис, якостей особистості від фізіологічних до духовних: це і своєрідність манери поведінки, спілкування, результатів діяльності, у яких особистість реалізує свій потенціал. Сама по собі зовнішня оригінальність – тільки прояв внутрішнього багатства, самотності особистості.

Відповідно до результатів аналізу наукових джерел можна виділити основні властивості особистості, які засвідчують наявність творчої індивідуальності: *сильне "Я"-самість* особистості, а також *наявність волі* як якості, що представляє цілісність суб'єкта і забезпечує творчість, самореалізацію особистості та проявляється в реалізації суб'єктом своїх ідей і досягненні бажаних результатів.

Важливою складовою творчої індивідуальності є *духовність* як стан внутрішнього миру особистості, здатність людини творити добро, бути милосердним, сприймати красу та інше. Творчу індивідуальність характеризує яскраво виражене *прагнення до самоактуалізації й самореалізації*, що і є основною рушійною силою активності й передумовою задоволеності професійною діяльністю.

Якщо термін "творча індивідуальність" використовується для характеристики людини в педагогічній діяльності, то завжди йдеться про вчителів, які відрізняються самостійністю, оригінальністю, творчою продуктивністю.

Відомий дослідник проблеми педагогічної творчості В.А.Кан-Калик, підкреслюючи діалектичну єдність творчості й індивідуальності, вважає, що педагогічна творчість неможлива без усвідомлення вчителем власної творчої індивідуальності, тільки так вчитель може досягнути єдності педагогічного прийому й особистісних якостей, які реалізуються в процесі розв'язання вчителем педагогічних задач. Пізнати себе, свою індивідуальність у педагогічній діяльності, на думку науковця, означає зробити педагогічну теорію й досвід інших учителів надбанням власної особистості. Усвідомлення вчителем цих моментів, як зазначає В.А.Кан-Калик, є перетворенням його діяльності у творчий процес. Рушійною силою формування творчої індивідуальності є

постійно виникаючі протиріччя між типовими діями вчителя й необхідністю знаходити нові, творчі рішення постійно виникаючих педагогічних задач.

Спираючись на думку І.Ф.Харламова, творчу індивідуальність учителя можна вважати вищою характеристикою педагогічної творчості, що містить такі особистісні якості як творчу ініціативу, пізнавальні здібності й кругозір, почуття новизни, чуйність до протиріч і готовність до вирішення проблем.

Яскраву характеристику індивідуальності вчителі ми знаходимо у працях Т.І. і І.Ф. Гончарових, в яких наголошується на цінності індивідуальності, незвичайності учителя, оскільки улюблений учитель завжди є особливим, своєрідним, його краще ніж інших пам'ятають учні. Це вчитель зі своїм внутрішнім світом, він не піддається конформізму, стереотипним установкам, зберігає себе, може протистояти несприятливим обставинам у боротьбі за високі моральні ідеали. Такий учитель не відступає від своїх професійних переконань, учні знають, що на нього можна покластися.

Причинами труднощів, що виникають у роботі вчителя є те, що педагог часто-густо не враховує особливості власної педагогічної індивідуальності в процесі розв'язання педагогічних задач, прийоми, які він реалізовує, неадекватні його власної особистості. Таке найчастіше трапляється в діяльності учителів-початківців, які орієнтуються переважно на досвід старших колег, механічно копіюють їх методичні прийоми, не враховуючи власну індивідуальність. Це неминуче приводить до серйозних ускладнень, оскільки прийоми й методи, породжені у творчому процесі одного педагога, не можна механічно переносити в іншу індивідуальну систему діяльності. Найгірше, що власна індивідуальність педагога може так і не виявитися, тому важливим завданням оволодіння педагогічною творчістю є пізнання вчителем власної індивідуальності.

Відомий учитель-новатор Є.М.Ільїн радив молодим педагогам не копіювати будь-яку манеру, а дивитися як ведуть уроки досвідчені майстри і учитися у себе, визнавати й шанувати індивідуальну манеру іншого, маючи свою і не боятися йти своїм шляхом до власного творчого "Я".

У листі завтрашньому вчителю В.О.Сухомлинський звертає увагу на те, що сама прекрасна, сама тонка методика діє лише тоді, коли є жива індивідуальність педагога, коли в загальне він вносить щось своє, глибоко обмірковане.

Творчу індивідуальність вчителя характеризує перш за все потреба у самореалізації, тобто бажання більш повно реалізувати свій потенціал у професійній діяльності. Потреба у самореалізації характерна для людини з достатньо розвинутою самосвідомістю, здатного зробити вибір. Процес формування творчої індивідуальності ми визначили як динамічний інноваційний процес перетворення й саморозвитку особистості, тому ми звернулися до тих підходів у теорії особистості, які характеризують її динамічність.

Підхід з боку діяльності обумовлює виділення областей, у яких індивідуальність може проявитися, це *стиль* як прояв особливостей у педагогічній діяльності; *особливості прояву індивідуальної творчості* вчителя в результатах праці.

У сучасній психології існує цілісна й досить несуперечлива концепція індивідуального стилю діяльності (В.Ю.Бабайцева, Т.І.Гончарова, І.Ф.Гончаров, В.С.Мерлин, Є.О.Климов, Б.М.Тєплов та ін.).

Сам термін "індивідуальний стиль діяльності" вперше використав В.С.Мерлин як інструмент більше глибокого розуміння властивостей конкретної особистості і визначив індивідуальний стиль діяльності як систему взаємозалежних дій за допомогою яких досягається певний результат. На думку Є.О.Климова, під індивідуальним стилем варто розуміти всю систему ознак діяльності даної людини, обумовлених особливостями його особистості. В.Ю.Бабайцева розглядає індивідуальний стиль вчителя як конкретну систему способів педагогічної діяльності, обумовлену стійкими особистісними якостями й активним позитивним відношенням особистості до праці.

За визначенням Т.І. і І.Ф.Гончарових індивідуальний стиль являє собою сукупність своєрідних індивідуальних проявів учителя як особистості й професіонала, у діяльності якого органічно пов'язані між собою всі шляхи, принципи, методи, прийоми, засоби, способи й форми педагогічного впливу. Сам стиль, як вважають науковці, не передається: він оригінальний, самобутній, неповторний.

Стиль учителя як процес розвитку творчої індивідуальності в цілому – це єдність індивідуального й типового, тобто того, що притаманне вчителю як одному із представників педагогічної професії – це загальні риси, характерні для багатьох творчих учителів. Індивідуальний стиль учителя створюється вивченням загальної методики й ефективної її реалізацією при розв'язанні педагогічних задач, вивченням досвіду учителів-новаторів, створенням власного особистісного досвіду, до якого входять як запозичений досвід, так і створена вчителем власна педагогічна технологія.

Учитель, який володіє яскраво вираженим індивідуальним стилем має свої шляхи, принципи, методи, засоби, форми й прийоми роботи. Створення стилю – це справа особистості творчої ініціативи вчителя, який не стає в протиріччя з наукою й передовим педагогічним досвідом, а доповнює й збагачує його.

У дослідженнях Н.Ю.Посталюк підкреслюється, що формування індивідуального стилю діяльності сприяє творчій реалізації особистості, а індивідуальний стиль конкретного суб'єкта є формою прояву творчого стилю

діяльності. Якщо творча діяльність являє собою ту конкретність, яку можна спостерігати як одиничне явище, а також вивчати, таку діяльність можна назвати індивідуальним стилем.

Висновки... Ми вважаємо, що тільки результат діяльності вчителя як вершина розвитку його індивідуальності, підтверджує або спростовує наявність творчої індивідуальності, тому що індивідуальність не зводиться до окремих властивостей людини, відбивається в продуктах її праці і проявляється в індивідуальному стилі діяльності.

Література

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань: Изд-во КГУ, 1988. – 238 с.
2. Богоявленская Д.Б. Об одном из подходов к исследованию интеллектуального творчества // Вопр. психологии. – 1976. – № 4. – С.69-79.
3. Вишнякова Н.Ф. Креативная психопедагогика: Монография. – Ч. 1. – Минск, 1995. – 240 с.
4. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.
5. Осухова Н.Г. Становление творческой индивидуальности педагога // Педагогика. – 1992. – № 3-4 – С. 53-57.
6. Сисоева С.О. Основы педагогической творчости учителя: Навч. посібник. – К.: ІСДОУ, 1994. – 112 с.

Анотація

У статті дається визначення та обґрунтування сутнісних ознак творчої індивідуальності вчителя.

Аннотация

В статье дается обоснование сущностных признаков творческой индивидуальности учителя.

Подано до редакції 15.03.2009.

© 2009

Морозова О.О.

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасна освіта в Україні виходить на якісно новий рівень, що зумовлено змінами в суспільно-політичному житті суспільства і засвідчено Декларацією про державний суверенітет України, Конституцією нашої держави, Законом України "Про освіту", Державною програмою "Вчитель" (2002), Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті (2002), Національною програмою виховання дітей та молоді (2004) тощо.

Однією із важливих складових сучасної освіти є професійна підготовка майбутнього вчителя, яка має ґрунтуватися на комплексі наукових і практичних знань і вмінь. Удосконаленню педагогічної підготовки учителя в стінах навчального закладу має бути приділено серйозну увагу. Одержання кваліфікації в системі педагогічного навчання як обов'язковий компонент включає оволодіння студентами широким діапазоном педагогічних засобів. Професійна спрямованість навчально-виховного процесу передбачає забезпечення такої системи засобів підготовки майбутнього вчителя, яка б найбільшою мірою орієнтувала його на загальні і специфічні особливості майбутньої діяльності, озброювала необхідними уміньми, знаннями і навичками навчально-виховного процесу, формувала особистісні якості, які необхідні вчителю для успішної педагогічної діяльності. Великої уваги потребує поліпшення професійної підготовки фахівців у єдності різних її сторін: і спеціальної, і педагогічної, тому проблема формування особистості майбутнього вчителя до педагогічної діяльності є однією з найактуальніших у педагогіці вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Педагогічна діяльність є однією із найпоширеніших і водночас найскладніших у системі суспільно корисної діяльності. Категорія *діяльності* є провідною в осягненні людини і вивчається різними галузями знань: філософією, психологією, історією, педагогікою, культурологією, мистецтвознавством тощо (М.Басов, Л.Буєва, Л.Виготський, П.Гальперін, В.Давидов, В.Додонов, В.Зінченко, Є.Ільєнков, М.Каган, Г.Костюк, О.М.Леонтьєв, М.Мікулінська, С.Рубінштейн, Л.Столович, Н.Талізін та ін.).

Розглянемо основні підходи до визначення сутності цього поняття. У філософському розумінні діяльність – це всебічний процес перетворення дійсності людиною відповідно до її потреб, мети та завдань. Філософський словник трактує це поняття як специфічно людську форму активного ставлення до навколишнього світу, змістом якого є його доцільна зміна та перетворення; це суттєва визначеність способу буття людини у світі, її здатність вносити в дійсність зміни [8, с. 146].

Діяльність – одна з основних категорій психологічної науки. Вона включає дії та операції як складові одиниці, що співвідносяться з потребами людини, її мотивами і цілями. Головними процесами діяльності є інтеріоризація її зовнішньої форми та екстеріоризація внутрішньої. Перша призводить до створення образу дійсності, друга – до опредмечування цього образу. Саме предметність є конституціональною характеристикою діяльності: спочатку діяльність визначається предметом, а потім вона опосередковується та регулюється його образом як суб'єктивним продуктом [9, с. 45].

А.Брушлинський справедливо зауважує, що теорія інтеріоризації означає перехід від зовнішньої дії до внутрішньої, яка розриває зовнішнє та внутрішнє, а потім суто зовнішньо співвідносить їх. Насправді ж вихідний і завжди нерозривний взаємозв'язок між ними є найістотнішим не лише для діяльності суб'єкта, а й узагалі для